

KÓTAY PÁL:
RETTEGI GYÖRGY LEVELEI WESZPRÉMI ISTVÁNHOZ¹
(1769)

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.

Rettegi György Doboka megyei középnyemes. A 18. században a Metamorphosis Transylvaniae körülményei formálta időben „az erdélyi nemességnek abból a kálvinista középrétegéből jött, amelyet – az uralkodó osztályon belül – legérzékenyebben érintett az új helyzet, a Habsburg abszolutizmus”. Jakó Zsigmond hivatott hozzáértése és kegyeletes kutató keze 1960-ban a gyulafehérvári Batthyaneum még feldolgozatlan anyagának temetőjéből kiemelte az addig ismeretlen ívrét alakú, bekötött kéziratot, amely Rettegi György emlékiratainak 1769–1785-ig terjedő részét tartalmazza. Az emlékirat első részét az 1718–1767-re visszanyúló emlékezéseket még Torma Károly közölte a 'Hazánk' című folyóirat 1884–1885-ös évfolyamában. Jakó Zsigmond lelkiismeretes gondozásában az így teljessé vált, bevezető tanulmánnyal és pontos jegyzetekkel ellátott mű 1970-ben – a Kriterion Könyvkiadó gondozásában – Rettegi György: Emlékezetre méltó dolgok címmel megjelent. Nagy értékű dokumentummal gazdagítja művelődéstörténetünk irodalmát. (...)

Jakó Zsigmond felbecsülhetetlen érdeméért Rettegi emlékiratai az utóbbi évtizedben történelmi kútforrássá értek. A trónörökös és a társuralkodó II. József humánus alakjának rokonszenves színei jelennek meg palettáján: „szörnyű prudens ember”; „kicsiny dolog Erdélyben melyet őfelsége nem tudna”; „A cifra paszomántos embert gyomorból gyűlöli”. Az abszolút uralkodóként hozott, korát megelőző rendeletei miatt azonban népszerűtlenné vált uralkodó alakját a történetíró már így idézi: Rettegi György, aki 1782-ben még –úgy vélte: „igen dicsőségesen kezdte felséges urunk második József császár”, most (1784) kevésbé tiszteletteljes sorokkal emlékszik meg újabb lépéseiről: „Szörnyű dolgokat vün (!) végbe ez az II. József császár mind az religio dolgában, mind egyebekben.”

Rettegi három, eddig sehol sem közölt levelét ismertetjük. Valamennyi a köblösi udvarház csendjében született, 1769. július 20-án, 1769. október 6-án és 1770. február 26-án. Mindhárom válaszlevél Wessprémi Istvánnak, a 18. századi magyar orvostudomány európai mértékkel mért legnagyobb alakjának, a magyar orvostörténelem megalapítójának hozzá intézett leveleire. Eredetijük a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban található.²

Wessprémi levelezésük előtt valószínűleg nem ismerte Rettegit. Élete főművének, a nagy orvostörténeti munkájának megírásához kér tőle adatokat, nemcsak a rokon Aczél Gábor alakjához, hanem más orvosokról és eseményekről is, ami Rettegi személyének és

¹ Forrás: Kótay Pál: „Építőkövek a tisztességnek oszlopához”. Rettegi György levelei Wessprémi Istvánhoz. = Korunk, 1980. pp. 911–916.

² OSZK Kézirattára Quart. Lat. 1980.

munkásságának már ismert voltát igazolja. Beszéljenek a levelek. Próbáljuk meg őket „egyenes adásban” közvetíteni.

*

I.

Bizodalmas Nagy jó Uramnak az Urnak Doctor Uramnak ajánlom, igaz és köteles kész szolgálatomat

Ezen folyó Hónapnak 16-ik napján Debreczenből költ s hozzám utasítani nem sajnálott érdemes Levelét az Urnak Jó Uramnak ezelőtt harmad nappal vettem nagy becsülettel mellyből (:minekutánna a Fiamnak is leveléből láttam volna) s értvén az előttünk élt s Isten kegyelméből velünk edgyütt élő kó emlékezetű s érdemes Orvos Doktoroknak örök emlékezetekre Tisztességnek oszlopát szándékozik az Úr Jó Uram emelni szivem szerint kívánnék inserviálni s tartanám is különös szerencsémnek ha mind Néhai kedves Sogorom Aczél Gábor Uram mind más érdemes Medicusok iránt tsekély relatiommal az Urnak Jó Uramnak valamit segíthetnék de minthogy említett Néhai Aczél Uram Académiai idejéhez tartozó Literalékra (:mellyekbe felindulása, mulatása, recommendatioi etc. genuine felvadnak téve több írásaim között elveszélyedtenek-é vagy a Fiam tette valahová:) rá nem akadhattam ámbár edgy egész Napot töltöttem keresésekbe, tsak azok iránt tehetek relatiot a mellyeket azokban láttam s el nem felejtettem. Születésének esztendeje mellyet édes Attyja jedzéséből tudok volt ezen folyó Saeculumnak 11-dik esztendejében Novembrisnek 13-dik napján Nemes Belső Szolnok Vármegyében Füzes nevezetű helységben, édes Attyja volt Aczél Tamás Magyarországról a Rákocziana revolutionnak lecsendesedése után bé jöven Erdélybe vette volt feleségül Dioszeghi Erzsébetet Várad Dioszegi Idősebb Dánielnek Leányát ettől való volt Néhai Aczél Gábor Úr tanult a Kolozsvári Református Collegiumban néhai boldog emlékezetű Udvarhelyi Mihály Theologiae, Csepregi Turkovits Ferenc Antiquitatis és Verestoi György Philosophiae Professorok kezek és gondviselések alatt, oskolai Cursussát végezvén ment Akadémiákra 1730 esztendőben azhol elsőben Halae Saxonumban azután Frankfurti ad Oder töltött hat esztendöket. Kik lettek légyen Professori (az) idők alatt azon eltévesztett írások meg mutatnák, de amint irom eltévelyedtek, a Professorok Nevei pedig eszembe nem jutnak nagy dolog ugyanha a többi között Hoffmann nem volt akinek néhány Tomussai in Medicinalibus ki adva vadnak, ha késő nem lenne míg reá akadnék azon írásokra mindgyárt tudositánám az Urat jó Uramat, ha pedig ezt nem tehetném is reménlem másoktól is lehetne végére menni azon idő alatt kik voltanak Professorok azon Académiákon, 1737-nek elein jött le s lakott maga Jóságában Füzesen folytatván oeconomiáját (:mivel szép Possesióju ember volt:) az Medicinát nem Curalta egész 1742-dik esztendeig akkor sok Uri embernek a Attyafiai initimatiojára kezdette exercealni s nagy hasznával sok hozzája recurralóknak 20 esztendeig, melly idő alatt többnyire mind nagy Uri rendeket curált mivel különben is szép experimentiájú s tudományú s agoz kívántató accomodatiojú mindenekelőtt nagy kedvességű svavis ember volt, improbáltatott ugyan némely dolgokban némelylek által tardítása mivel igaz hogy késedelmes volt sokakban de az inkább szolgált dicséretére mint kisebbségére, nem lehetett késességnek mondani, hanem inkább a környül álló dolgoknak megvizsgálása meg gondolása se nem csak vaktában a Curához való fogása, s ugyan azért gondolom boldogulását a Curálásban, hogy mindenkor jó készülettel fogott a Nyavalyának gyógyításához, amelly megkívántatik a jó Medicusban kivált a kétséges kimeneteli Nyavalyák körül.

Doctoráltatásáról nem láttam semmi írást, nem is hiszem hogy Doctoráltatott volna, hasonlóképpen Académiai Medic. Dissertatióját sem hallottam annál inkább nem tudom, hogy lett volna. Egyéb munkáját sem tudom, hollottam noha egyszer a többi között magától hogy

szándékozik valami munkáját kibocsátani de és minthogy Excellens Theologus is volt az Apocalypsisben láttam holmi dirib-darab Papíroskákra indigeste voltak rapturázva. 1760-dik esztendőben nem nyughatván a maga házánál a Ns. Vgye fő és Vice Tiszttyeitől, kik között sok Attyafiai, Condiscipulusai etc. voltak szüntelen hivattatott Ds Városára (:az hol lakott többire azon B(első) Szol(no)k V(árme)gy(e) színe:) szép fizetés mellé és az hová jollehet későre de ugyan tsak elment, a mind edgy esztendeig és nyolc hónapig nagy Nyájasságban lakván mindenekkel 1762 esztendőben Aprilis 16-dik napját Pleuritica Febrisben megholt s eltemettetett ugyan ott Dsén a Ref. Templomban.

Felesége nem volt soha is. Édes Attya halála után (:ki is elsőben volt a Kolosi Soakna mellett Tisztviselő azután a Dsvai Dominiumnak melly akkor az Erdélyi Commenderozo G(ene)ralis Comes a Steinville birodalma alatt volt Udvar Birája:) ment volt az Édes Anyja férjhez másodsor az Mr. Pápai Pariz Ferenchez kinek Attya volt amaz hires Mr. és Professor Praesidiuma alatt irt vagy mondott Academica De Medica Practica Therapia Morborum Morali Dissertatiot, annak utána az Enyedi Collegium akkori Curatora Néhai Méltóságos Imperialis Groff Teleki Jósef Úr egy a Collegium akkori Professorai (:kiknek alatta tanult volt az említett ifiabb Pápai Ferenc:) Kolozsvári István és Szigeti Gyula István által ablegáltatott Angliába Agnesnek. Proogratornak vagy vulgo Attornatusnak az halott 1724-dik esztendeig mulatván nagy Summa Pénzt mondják hogy corradált volt in Subsidiu Collegi N Enyediensis, de nem sok köszönet vagyon benne amint hallottam némellyektől ezen dolgot iránta méltó lenne leírni de én az egész descriptioját nem tudom az Enyedi Collegiumnak. Professori vagy nevezetesebben Tiszteletes Püspök Uram egész Históriáját tudná, ezen Pápai Ferenc Tisza Fürednek jobb részét bírta jure Avitico, ott is holt meg 1740-ben Pestisben, a(nnak) volt még edgy András nevü testvér attya fia ugyan Mr ki is született volt 1708-ban, tanult ez is Halában s Francofurt(ban) vagyon Academica Dissertatioja is, de nem emlékezem (kinek) Praesidiuma alatt melly Dissertatiot házam(nál) tudom hogy láttam úgy tetszik de Arcano Medicorum disseral, ezt is ha oda megyek acuratius meg nevezvén fogom tudósítani is ha késő nem lészen az Urat Jó Uramat. Ez tanult Enyeden, kik voltak Professorok tanulása alatt bizonyosan nem tudom, nagy dolog, ha Tőke Vásárhelyi István nem volt az egyik (jó és expertus Medicus volt ez is 1762-ben holt meg in coelibatu Kolozsváratt). Ezek mind a ketten voltak fiai Pápai Ferencnek, aki a Dictionariumot s egyéb munkákat irt annak pedig Attya volt Pápai P. Imre Dési Pap s ugyanazon Tractatus Seniora volt Rákoczi György fejedelem udvari Papja, a Conventioja nállam vagyon Kemény János és Apaffi Mihály fejedelemnek ugy Rákoczinak hozzá küldött Levelei extálnak. Voltak ezeken kívül több Magyar Medicusok is ugy mint a Fogarasi (:ki felől az az hir hogy maga magát intoxicalta volna:) Ajtai, Felfalusi, Borosnyai, Sombori, Enyedi, Maxai, Gezenovius, Kolozsvári. Ugyan Kolozsvári lengyelből lett unitarius Magyarok ez az Genoviusz jeles ember volt de keveset élt. Zoltán ez is jeles ember (vala) ugyan Kolozsvári fi Pataki s a többi szászok pedig sokan voltak. Hosszas és indigeste lett írásomról követem az Urat Jó Uramat mivel sok occupatioim s distractioim mia harmadnapja... hogy irom, mert nevezetesen a mi Circulusunkban indulván az Erdélyi Hadaknak jó része Besztercze mellett (:nem tudjuk mi szándékkal legyen elég az hogy jó készüllettel 80 Agyuval, s egyéb Munitiokkal:) az oda kivantato Necassariumok Administratioja miá felettébb nagy nyugtalansággal vagyunk, a föld népe pedig nagy fáradsággal. Isten tudja mi lesz kimeneteli. A fiam nekem is olyan formában irt gyógyulása iránt mint az Urnak magam is nisi videro kevés reménységgel vagyok iránta... bár csak azt Consequatlna hogy lenne edgy állaptba ne recrudescalna ottan abban Parancsollyon az Úr Jo Uramnak mitsoda mod Contribuálhatnél tartom különös szerencsémnek. Mellyes Jo Istenneknek az oltalmába ajánlom az urat maradok az Urnak Jó Uramnak mindenkori igaz és köteles szolgálja

Rettegi György

Magyarköblös 20ma Julii 1769.

II.

Drága érdemű Nagy Jó Uramnak, az Urnak Ajánlom
igaz szolgálatomat

...dik Augusti költ érdemes Leveleit az Urnak elég későn id est 27-ma Septembris vettem. Köszönöm hozzám mutattatott Affectioját kivált fiamért hogy méltóztatott B. Won Switten Úr ő Nagyságának írni nagy háládatottsággal vészem, annak köszönöm, hogy most Cura alatt vagyok a Fiam ugyan is midőn le induló félben volt érkezett le Störke Úr Olasz országból, kikhez kevés várakozás után audentiája lévén mindgyárt Consiliumot gyűjtetett s most Curáltatik melly hogy és mint fog succedálni Isten tudja még valami Pénzt küldenék számára de igen nehezen jutok az alkalmatossághoz.

Szivem szerint kívántam volna az Urnak tetszése szerint holmi Levelekkel kedveskedni mellyek bizony méltók az olvasásra és aféle munkákban sokat segítenek s edgyben is szedegettem volt hogy per expressim ki küldjem az Urnak, de Isten az felettébb való nagy esőzés által vete szándékomba, ugyancsak ha különben nem postán is igyekezem el küldeni noha edgy vagy két R.hs.frtra nagy dolog ha reája megyen a Taxája. Köléseri Úr Tribulusának csak hírét hallottam de szerencsém nem volt látni ugyan csak megkapná az ember ha utána járna amennyire lehet, igyekszem szolgálattára lenni eziránt is, (no)ha szüntelen a V(ár)megye Tábláján kell lennem terhes hivatalom miá ugyanannyira hogy házamnál is csak vendég vagyok.

Vagyon nálam egy Proteus Febrilis Novissima Virmondiana adfligens nevű Tractatusa Köléseri Uramnak mellyet ki küldeni az Urnak szándékom, ha nem volna.

Gezen orvos Úr miképen Curalta légyen néhai Rhédei Ádám Urat és abból következő baját nem hallottam, lehet mindazonáltal azt tudom hogy a Lengyel Országból küzetett Socianusok közül való volt az eleje kiket osztán második János Király (:minthogy Blandrata ötet is arra vette volt hogy a ... meg tag...) Kolozsvárra befogadott az holott ma is felesen vadnak s a lengyel nyelv vigeal közöttük. Cultust is azon nyelven cerebrálnak melly szerént maga is valóságos Arianus vagy Unitarius volt igen jeles friss ifjú ember volt tsakhamar meg is holt. Sajnálom hogy Doktor Pataki Uramnak küldött munkáját nem láthattam az Urnak, reménlem mindazonáltal hogy ha találhathatott valami hijánosság benne olly tudos emberek kezén fordult meg aztat emandálni jobban tudták. Szintén most irok a M. Egregyi Posta Mesternek minthogy edgyser a mind kezem alatt lévő Szolgabíró is tudositasson ha lészen mód valami ollyas Collateralis paquetat Postán küldeni ki ha biztatni fog a jövő Postán ki küldeni nem mulatom. Ajánlván továbbra is magamat tapasztalt jó affectiojába az Urnak conservalni maradok Bizodalmas Jó Uramnak az Urnak

mindenkori igaz és köteles szolgája
Rettegi György

Köblös 6ma 8bris 1769.

III.

Bizodalmas Nagy Jó Uramnak az Urnak M(edicinae) Doctor Urnak Ajánlom köteles igaz Szolgálatomat

Debrecenből ezen muló félben lévő Honapnak 8-ik Napján költ s hozzám utasítani nem sajnállott érdemes Levelét az Urnak tartozó igaz kötelességgel és illő Tisztelettel vettem,

mellyre hogy eddigh választ nem tehettem követem az Urat nagy becsülettel oka Törvényes Táblánkon tenni kellettő hosszas mulatásom.

Ami pedig az Urnak Jó Uramnak porban heverő sorsú Szegény Magyar Nemzetünknek ékesítésére feltett Dicséretes Munkákára tartozó s nálam található Monumentumocskáknak ki küldetését illeti tiszta szívvel igyekeztem volna eddig is kezébe szolgáltatni az Urnak, de Postán nem bátorkodtam tartván, hogy ha el találának tévelyedni azt sem tudná az ember kitől tudakozza hova lettek bizonyos jó alkalmatosságom pedig még eddig nem adódott noha szüntelen kerestem mind eddig, és valamint még mult Nyáron edgy Csomóba kötöttem, azon módon várják a jó alkalmatosságot mellyeket ha elébb nem is (:ha késő nem készen:) a jövő Sz. György napi Vásárra bizonyos ember által ki küldeni el nem mulatok, ha pedig késő lenne ne sajnállyon az Úr edgy két Szóból álló Levelével tudositani s azonnal mindgyárt a Postára tészem és noha nagyocska a Fasciculus de csak reménlem nem tévelyedik el. Emellett kívántam az Urnak jelenteni, hogy Blandrata Györgyöt ingrediáltatya-e az Úr azon munkájában ki jollehet Olasz Nemzet volt de onnan kiüzettétvén itt Erdélyben találta helyét s ha Casu quo nem lenne az Úr kezénél első Pápai Páriz Ferencznek edgy Rudus redivivum nevű Ecclesiastica Historiátskája mellyben alkalmasint describáltatik ezen Georg Blandrata jó Szívvel Communicalom az Urral.

A Szegény Fiam mindeneknek álmálkodásával az incisiora magát resolválván kétszer is által esett rajta. Senki Kleberg Chirurguson (:aki az operatiot is tette:) nem svadealta olly szörnyű dolog is az hogy ötön a környül állók közül a nézéstől elájultak. Szerencsés volt annyiban hogy még meg nem holt, alkalmasint gyógyult amint írja de bizony az egész Medicum Collegium megköszönhetné, hogy ollyan emberre talált aki aféle majd példa nélkül való Nyavalyában pro experientia magát a Theatrumra exponálta mellyet alig hiszem hogy ezer közzül edgymegcselekedett volna, reménlem eddig le indult.) bizonyos vagyok benne hogy ha ollyan állapotba készen hogy az Urhoz köteleességét tehesse, bizonyítani el sem mulattya Mellyel midön az Urat s Szerelmeseit az Úr Istennek védelmébe magamat pedig tapasztalt jó affectiojába ajánlanám maradok az Urnak Nagy Jó Uramnak köteles igaz szolgálja Rettegi György

*

„Levelekből látja az ember igazán egymást”, mondja 1810-ben a budai Lúd fogadóban a rejtelmesen mosolygó „niklai remete”, Berzsenyi a viszontlátás után érdeklődő Vitkovics Mihálynak. Ezek a szavak hangzanak örökké időszerűen ma a két évszázaddal ezelőtt kelt levelek olvasásakor. A letűnt idő zivataros évei a levelezés – a legbensőségesebb irodalmi műfaj – egymást ölelő karjait szétszakították. A kezdeményező Wespriemi István leveleit nem találjuk, azok „elveszélyedtenek”. Az „éremalkotó művész kettőslátásával” figyelve azonban Rettegi leveleiben, a negatív képben benne látjuk Wespriemi arcképének jellemző vonásait, munkamódszerét, „a valóságra fordított világot”.

A szöveg egészséges ritmusú, életerős, tiszta szívhangjai törnek át a múlt ködös homályából. Mindkét alak most éli reneszánszát. Fiatalon, erőteljesen bizakodva állnak előttünk. Írnak egymásnak, vallanak önmagukról, kortársaikról, elődeikről nekünk, az utódoknak, utódaiknak. Világosan látják, hogy az író munkájának egyetlen célja, egyetlen értelme van, a nevelés.

Nem csodálkoznám, ha a hivatott kritikus tollából azt olvasnám: fiatalok, nagyon tehetségesek, még sokat várhatunk tőlük.